

Ігор Богдановський

БОГДАНОВСЬКИЙ Ігор Валерійович — кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів — релігієзнавство, релігійна філософія, гносеологія, логіка.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НЕТРАДИЦІЙНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ-ГО ТА НА ПОЧАТКУ ХХІ-ГО СТОЛІТЬ

У статті йде мова про специфіку основних етапів розвитку нетрадиційної релігійності в останні десятиліття існування СРСР та в незалежній Україні. Розглядаються також основні складові компоненти соціальної структури місцевих неорелігійних груп, вплив окультизму й екстрасенсорики на науку і медицину.

Ключові слова: *езотерика, окультизм, парапсихологія, йога, неомістицизм, нетрадиційна релігійність.*

У статті ми зосередили свою увагу лише на тій хронологічній частині розвитку нетрадиційної релігійності, яка мала місце в останні три десятиліття існування радянської держави, а також в перші роки становлення незалежної України. Проблеми розвитку нових і нетрадиційних релігій в СРСР і країнах СНД вивчалась такими відомими в Росії фахівцями як Є.Г.Балагушкін, Є.М.Волков, П.С.Гуревич, О.Л.Дворкін, В.І.Ібрагімов, О.М.Красніков, М.П.Мчедлов, Д.М.Угринович, А.Б.Холмогорова, І.О.Чеснокова та ін. Серед найбільш відомих українських вчених, які досліджували феномен поширення нетрадиційної релігійності, слід вказати В.В.Гринька, В.Є.Єленського, Є.В.Ліхтенштейна, В.І.Лубського, В.М.Петрика, Н.В.Кріпельську, Л.О.Филипович та ін. В якості одного з основних джерел інформації про розвиток нетрадиційних культів вітчизняного походження ми використали книгу В.Є.Лебедька «Хроніки російської сан'яси», яка була опублікована на рубежі ХХ-ХХІ століть.

© І. В. Богдановський, 2012

Більшу частину цієї книги складають інтерв'ю, які брав її автор у найбільш відомих й авторитетних в часи існування СРСР містиків-окультистів, екстрасенсів, біоенергетиків тощо.

В СРСР з 1960 по 1991-ий роки склалися унікальні умови, в яких і відбулося становлення декількох самобутніх поколінь духовних шукачів, серед яких багато було етнічних українців. Шлях розвитку вітчизняної нетрадиційної містики був приблизно таким (слід мати на увазі, що це дуже приблизна схема, яку ми використовуємо, оскільки кращої поки що не створено). В середині ХХ ст. в СРСР ще живою була та езотерична традиція, яка зберігалася у середовищі теософів, рерихіанців, космістів, масонів та інших окультистів, яким вдалося уникнути сталінських репресій. Вони передавали один одному книги О.П.Блаватської, Г.І.Гурджієва, Миколи й Олени Рерихів та інших авторитетних для них мислителів. В 1960-ті роки (в романтичні часи так званої «відлиги») поширилося захоплення індійською йогою та біоенергетикою, які, на переконання багатьох містиків, здатні відкрити реальний шлях до набуття сіддхів (надприродних парапсихологічних здібностей). Крім того, багато людей, які належали до покоління «шістдесятників», зацікавилися езотеричним християнством. Наступна хронологічна хвиля містичних пошуків розпочалася з середини 1970-тих років. Її особливістю була мода на східні єдиноборства: карате, у-шу, кунг-фу, айкідо та ін. Зауважимо, що значна частина шкіл, в яких навчали цим видам єдиноборств, була пов'язана з тими чи іншими містично орієнтованими групами, які займалися переважно духовними практиками. З середини 1980-тих років, коли в СРСР розпочалася «перебудова», популярними стали нетрадиційна медицина, екстрасенсорика, парапсихологія, чаклунство, шаманізм та пошук контактів з НЛО. Про ці речі писалося тоді багато в газетах і журналах. Люди ходили до екстрасенсів на масові сеанси «зцілення» (такі сеанси проводили навіть на стадіонах), «заряджали» воду перед телевізорами і т. ін. Ще пізніше (наприкінці 1980-тих років) з'явилася мода на давні духовно-практичні традиції, залучення до яких дозволяло набути власний містичний досвід. Уважалося, що вони збереглися в Середній Азії, Памірі, Алтаї, Бурятії, на Півночі й Далекому Сході СРСР. А в Україні ці пошуки велися в Карпатах та в сільській місцевості, де ще живі були діди-віщуни, мольфари, відьми і т. ін. На початку 1990-тих років на перший план вийшло захоплення різними психотехніками, а також тими течіями східних релігій, які містять техніки досягнення стану містичного споглядання:

крішнаїзмом, тантрою, Тибетським буддизмом (насамперед, школою Ваджраяни), дзенем, релігією Бон і т. ін. Активно виникали місцеві синкретичні релігійні групи, у віровченні і культовій практиці яких були, як елементи східної містики, так й елементи християнства (наприклад, «Біле братство»). В цей же період в нашій державі бурхливо поширювалося неоязичництво-рідновірство. І, нарешті, в середині 1990-тих років Україну буквально накрила хвиля поширення різних нових і нетрадиційних для нашого етносу релігій, які проповідувалися місіонерами з закордону. Такою ми бачимо приблизну схему динаміки вітчизняної нетрадиційної релігійності. Проте слід ще раз наголосити, що вказана схема є досить приблизною і в багатьох аспектах недостатньою. Адже учасники тієї чи іншої хвилі не зникали одразу після початку нової. Кожна така хвиля лишала по собі релігійно-містичні організації, учасники яких могли десятиліттями сповідувати свій власний шлях духовного розвитку. Не слід забувати й про окремих містиків, які в «пошуках істини» розраховували винятково на себе і не орієнтувалися на жодну вищевказану релігійно-окультурну моду. Крім того, на початку поширення тієї чи іншої нової містичної моди (тобто масового захоплення тією чи іншою містичною практикою або духовним вченням) завжди з'являлися певні авангардні групи містиків або й просто самотні пошуковці, які цю моду, власне, і впроваджували.

Значна частина езотериків 1960-1980-тих рр. сприймала своє захоплення містикою лише як різновид цікавої гри. Важливим було й те, що духовні знання були в СРСР напівзабороненими, що створювало навколо містики, езотерики і т. п. речей ореол таємничості, загадковості й очікування чогось дивовижного. Більшість містиків-ентузіастів займалися духовними практиками самостійно, або ж утворювали невеликі групи сектантського типу. Переважно містично-духовні експерименти над собою закінчувалися більш-менш нормально. Адже, якщо нічого суттєвого добитися не вдавалося, то через деякий час ентузіазм «духовних шукачів» починав зменшуватися і вони поверталися до звичного (за радянськими критеріями) життя в соціумі. Проте, як згадують очевидці (наприклад, Ігор Калінаускас та ін.) у «значній частині тих містиків, які дійсно чогось «досягали», потім наставали серйозні психічні і/або фізичні порушення» [1, с. 70].

Більшість вітчизняних неомістиків свідомо не бажали рухатися в межах будь-яких традицій. Значну частину релігійних пошуковців складали добровільні вигнанці, відлюдники й «природожителі». Ці

«духовні люди» часто йшли працювати мисливцями, членами геологічних чи археологічних експедицій, селилися на метеостанціях та в малолюдних селах і т. ін. Працюючи, наприклад, спостерігачами на метеостанціях, самітники-пошукачі повільно, але послідовно і наполегливо вдосконалювали свої знання й навички. Переважній більшості таких «старателів», незважаючи на величезні обсяги виконаної роботи, так і не вдалося знайти виходу на прямий шлях до духовної істини. Адже як доступу до джерел містичної інформації, так і реальних прикладів життя «просвітленої людини» не вистачало цим відлюдникам катастрофічно. Найчастіше, не будучи здатні усвідомити сутність процесів, що з ними відбуваються, ці відлюдники втрачали сили, ентузіазм, волю й орієнтири для подальшої духовної еволюції. Вони поступово грузнули в побутовій «пасечніково-селянсько-лісовій ідилії», найчастіше приймаючи проблиски емоційної ейфорії за ту істину, яку так наполегливо шукали.

Якщо вітчизняні містики-езотерики наважувалися якимось себе проявляти, наприклад, оголосивши себе «духовними вчителями», починали зцілювати усіх бажаних, це майже завжди ставало кінцем їхньої суспільної кар'єри в радянському соціумі. Показовою є доля відомого в СРСР розробника оригінальної системи оздоровлення і в той же час духовної практики — Порфирія Іванова (Паршека). Він, разом зі своїми послідовниками практикував обливання холодною водою, певні обмеження в харчуванні та інші фізичні методи, що сприяли покращенню здоров'я. За свої переконання і незвичний спосіб життя П.К.Іванов багато разів переслідувався владою. Зокрема, йому довелося в 1950-1960-тих рр. понад сім років провести в психіатричних лікарнях, які більше нагадували тюрми. Проте на початку 1970-тих рр. у нього з'явилися перші послідовники, що сприймали його як надприродну істоту, називаючи «Переможцем природи», «Богом землі» і т. ін. Вони суворо дотримувалися його рекомендацій, записаних в так званій «Дитятці». В 1982 році про П.К.Іванова надрукували статтю кореспонденти журналу «Огоньок», в якій розповідалися бувальщини про чудесні зцілення, про його надзвичайну витривалість і т. ін. Це був один з небагатьох винятків, коли в радянській державі офіційно визнали «доморощеного пророка».

Аматори неомістицизму, яким щастило знайти собі учителів, працювали з колосальною самовіддачею і натхненням. Адже люди надзвичайно дорожили знайденим матеріалом. Якщо щось істинно духовне вдавалося знайти, або хтось потрапляв до колективу, де були

справжні носії містичних знань, які до того ж це «щось» могли передати, то знаходиться в такому колективі і вчитися вважалося надзвичайним везінням і за це деякі люди готові були віддати все. Показовою в цьому відношенні є історія розробників оригінальної практично-духовної системи — «Кунта-йоги», яку розповів В.Є.Лебедьку один з учасників тих подій Олександр Карасьов. У першій половині 1970-тих років студенти хімічного факультету Ленінградського університету створили неомістичну групу. Їх було близько п'ятнадцяти чоловік віком від сімнадцяти до двадцяти п'яти років. Вони почали читати духовну літературу і практикувати хатха-йогу, за що їх виключили з комсомолу, позбавили стипендії, а потім вигнали з університету. Але й це їх не зупинило. Одного разу вони всі разом відправилися в Карелію, щоб там продовжити заняття різного роду духовно-магічними практиками. Ось як О.Карасьов описав ці події: «Нам було потрібне місце, для того, щоб ті, хто до цього був причетний, міг би... усамітнитися... Це було в Карелії, на іншій стороні Ладозького озера. Було таке село покинуте — Кургункула. І там була будівля школи, нікому не потрібна. Стояла вона забитою. Ми в цій будівлі... зробили ремонт, і потім якийсь час приїжджали туди, жили і займалися до тих пір, поки Держбезпека нас там не накрила» [1, с. 125].

Проте не всі вітчизняні окультисти, парапсихологи, екстрасенси й біоенергетики прагнули віддалитися від радянського суспільства. Деякі з них знаходили легітимні можливості застосування своїх здібностей. Згідно І.М.Калінаускасу, вже в 1970-ті роки в СРСР з'явилися перші наукові лабораторії, в яких займалися екстремальними дослідженнями людських можливостей. В ці лабораторії приходили добровільні піддослідні, які реально володіли різними техніками біоенергетики або й сіддхами. Проте І.М.Калінаускас вважає, що більшість біоенергетичних сіддх, для оволодіння якими витрачається стільки зусиль, виявляється в звичному буденному житті просто непотрібними: «Взагалі, багато чого можливо, але майже нічого не потрібно! Тому що проблема то головна... полягає в тім, що життя, яким ми живемо є банальним... Щоб знайти Шлях потрібно весь час себе ставити в ситуації, коли доводиться шукати... надзавдання, причому так, щоб вони були органічними...» [1, с. 72].

Деякі дослідження, що проводилися в сфері парапсихології в СРСР, після його краху втратили статус секретних і стали широко відомими. Це, наприклад, роботи колективу І.В.Смирнова. Цим вченим вдалося розробити методики виявлення несвідомих струк-

тур людської психіки і, відповідно, механізми управління цими структурами. Вчені звернули увагу на те як народні цілителі використовують фрази, слова, або й окремі звуки, що здатні, наприклад, зупиняти кров та припиняти лихоманку. Ці знання передавалися від одних поколінь знахарів до інших. Вкраплені в текст, здавалося б, нічого не значущого бурмотіння, такі слова не фіксуються свідомістю хворого, проте проникають в його підсвідомість, примушуючи його видавати мозку необхідну інформацію, що настроює на подолання недуги. Причому, щоб це зробити не потрібно використовувати гіпноз або послаблюючі волю медикаменти. Ці ж принципи були покладені і в основу психотронного обладнання. Вони дозволяють виявити патологічні утворення: суїцидальні нахили, наркоманію, статеві збочення, невротичні комплекси, причини психосоматичних хвороб, таких, як виразка шлунка, бронхіальна астма, гіпертонія і т. ін. Розроблена І.В.Смірновим система «глибокого зчитування думок та інформації» вже знайшла практичне застосування. Було отримано патент на спосіб глибинного «психозондування» особи (Патент на винахід 2218867, зареєстрований у Державному реєстрі винаходів РФ 20 грудня 2003 року). Подальше вдосконалення технології призвело до створення методу «Комп'ютерного психо-семантичного аналізу» (КПСА), який з 2003 року впроваджується на території Росії в комерційних і державних організаціях, в основному з метою забезпечення кадрової безпеки [2].

Найбільше інформації про вітчизняних екстрасенсів-біоенергетиків з'явилося в роки «перебудови», коли в газетних і журнальних статтях, на радіо й по телебаченню велися нескінченні дискусії про «шкідливу» і «корисну» йогу, про «сніжну людину», НЛЮ, бермудський трикутник тощо. Зауважимо, що діяльність багатьох новоявлених біоенергетиків-екстрасенсів-парапсихологів містила ознаки явних правопорушень. Як приклади таких дій, В.М.Арестовим та І.О.Шудриком згадуються «епізоди з самогубством однієї з учениць відомого в 1980-тих роках лєнінградського парапсихолога А.Григор'єва й інформація про незаконну комерційну діяльність московської окультної групи під керівництвом А.Грінблатта (школа цього «гуру» в ті часи нараховувала до 300 адептів), групи біоелектроніки Л.Кострицького в Черкасах, секції «сан'ясинів» при харківському обласному Будинку техніки та ін.» [3, с. 15].

В пізній радянський період відчувалася справжня романтика духовного шукання. Ця якість на початку ХХІ ст., коли майже все в ре-

лігійному житті стало дозволеним, і була майже втрачена. Після років «перебудови» і наступного розпаду СРСР, з представниками вітчизняної езотерично-містичної традиції відбулося наступне: одна значна частина екстрасенсів почала на цьому банально заробляти гроші, проводячи різноманітні «психо-енергетичні тренінги», «діагностику карми», «курси оволодіння практиками шаманів» і т. ін. (варто зазначити, що серед таких екстрасенсів є дуже багато шарлатанів); друга (найбільша) частина активних колись «шукачів істини» втратила будь-який інтерес до цих пошуків, так само, як і до духовного самовдосконалення (тобто для них спрацював принцип «тільки заборонений плід є солодким»). І лише найменша частина їх усвідомила, що займається своєю справжньою справою, якій варто присвятити все життя. На початку ХХІ ст., коли майже зникли офіційні заборони, кількість «доморощених гуру» складає десятки тисяч, але їхній авторитет, як правило, є досить незначним. Більшість наших сучасників усвідомлюють, що в основному за таких «пророків» себе прагнуть видавати комерційні ділки, які до справжньої духовної практики найчастіше не мають взагалі ніякого відношення. Серед наших співвітчизників найбільш популярними є діди-цілителі або відьми-чаклунки. Зазначимо, що, починаючи з 1990-тих років, серед представників нетрадиційної релігійності найбільш активно спілкуються з вітчизняними чаклунами (волхвами, мольфарамі і т. ін.) адепти язичництва-рідновірства, решта ж окултистів-езотериків не дуже охоче йдуть на такі контакти.

На початку 1990-х, коли інтерес у громадян пострадянських країн до містики і чудес досяг свого максимуму, Міністерство Охорони Здоров'я України віднесло фахівців у галузі народної і нетрадиційної медицини (цілителів) до категорії молодшого медперсоналу та затвердило принципи їх діяльності. Проте лише небагатьом представникам містичної сфери послуг їх здібності та освіта дозволили отримати Спеціальний дозвіл (ліцензію) цілителя. Спеціальний дозвіл на заняття народною і нетрадиційною медициною видає відповідний комітет МОЗ України (Комітет з питань народної і нетрадиційної медицини) після ретельної перевірки претендента. Цей документ, за даними Євгена Царькова, «видається на такі методи як біоенергоінформотерапія, мануальна терапія, фітотерапія та точковий масаж, які засновані на принципах доказової медицини. Ліцензії магів, знахарів, чаклунів, шаманів, екстрасенсів, ворожок, спіритів, астрологів і ясновидців вітчизняний МОЗ не видає. За 17 років роботи Комітет видав всього 250 спецдозволів, відмовивши більш ніж трьом тисячам шукачів» [4].

Такі спеціальності як «ворожка», «астролог» і «хіромант» з'явилися в вітчизняному Державному класифікаторі спеціальностей в 1995 році. Незважаючи на наявність в Держкласифікаторі цих професій, українські чарівники не мають можливості працювати легально — відсутнє законодавче поле. Нині в Україні працюють близько 62 тис. магів, ворожок, ясновидців, екстрасенсів, хіромантів і відьом. Тільки в Києві у сфері окультних послуг працює понад десять тисяч осіб. Більшість з них не мають ніяких кваліфікаційних та дозвільних документів. У кращому випадку вони можуть запропонувати клієнтові ознайомитися зі свідоцтвом про закінчення невизнаних нашою державою різноманітних «магічних університетів». Навчання в таких «освітніх закладах» в середньому обходиться до двох тисяч доларів, проте окупається досить швидко. Адже «звичайний сеанс магіотерапії триває лише 30-40 хвилин, проте коштує не менше 150-250 гривень (часто трапляються і більш високі гонорари)» [4]. На сьогодні в Інтернеті існують декілька десятків різних порталів, що рекламують окультно-містичні послуги в Україні: від онлайн-магазинів, що спеціалізуються на продажу магічних товарів, до приватних сайтів чарівників, ясновидців, астрологів і відьом. Крім того, функціонують декілька порталів, які рекламують школи магічного чарівництва.

Вітчизняні «борці з сектантською загрозою» люблять наголошувати, що хвиля нетрадиційної релігійності, яка накрила Україну в 1990-ті роки, є винятково результатом активності зарубіжних місіонерів. Але це твердження не відповідає дійсності. Вітчизняна нетрадиційна релігійність є нескінченно багатою, неоднозначною і поліфонічною. Навіть короткий її огляд дає картину унікальної сукупності, що складається з диваків, мандрівників, самітників, знахарів, чаклунів, хіромантів, неоязичників-рідновірів, відданих-монахів, екстрасенсів і біоенергетиків, окультистів й езотериків, містиків і безумців, а також представників усіх мислимих і немислимих, найдавніших і новітніх систем, методик, вправ, обрядів і т. ін. Факт існування ще в радянську (і навіть дорадянську) епоху місцевих нетрадиційних релігійних громад спростовує антикультуристський міф про те, що адепти неомістицизму нібито несуть колосальну загрозу вітчизняній культурі. Адже, якщо окремі прихильники неомістицизму й навіть їхні організації діють у нас багато десятиліть і це досі не спричинило якихось особливо катастрофічних наслідків для нашого народу, то чому ми повинні чекати таких наслідків в майбутньому? Крім того, дослідження колективу під керівництвом І.В.Смірнова і т.

ін. переконливо довели, що нетрадиційна медицина (на наш погляд краще її називати неофіційною) і релігійність мають практичну значущість для сучасної науки. На наш погляд, явище вітчизняного неомістицизму потребує ретельного дослідження представниками конфесійно неупередженого світського академічного релігієзнавства.

Література

1. *Лебедько В. Е.* Хроники российской саньясы: из жизни российских мистиков: Мастеров и Учеников (1960-х — 1990-х). Т 1 / Владислав Евгеньевич Лебедько. — М.: Тема, 1999. — 271 с. — (Первоисточник).
2. *Смирнов И. В.* Контроль разума / Игорь Викторович Смирнов. — Режим доступа к тексту: <http://mind-control.wikia.com/wiki>.
3. *Арестов В. М.* Нетрадиційні релігії: Суть і спрямування / В.М. Арестов, І. О. Шудрик. — К.: Знання, 1990. — 48 с.
4. *Экзорцизм в рекламе.* Магические услуги. В Украине вступил в силу запрет на рекламу магических услуг в СМИ. Но обойти его не сложно. — Режим доступа к тексту: <http://expert.ua/articles/18/0/9914>.

Богдановский И.В.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ НЕТРАДИЦИОННОЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX-ГО И В НАЧАЛЕ XXI-ГО СТОЛЕТИЙ

В статье речь идет о специфике основных этапов развития нетрадиционной религиозности в последние десятилетия существования СССР и в независимой Украине. Рассматриваются также основные составляющие компоненты социальной структуры местных неорелигиозных групп, влияние оккультизма и экстрасенсорики на науку и медицину.

Ключевые слова: эзотерика, оккультизм, парапсихология, йога, неомистицизм, нетрадиционная религиозность.

Bogdanovsky I.V.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC UNCONVENTIONAL RELIGIOSITY IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH AND EARLY TWENTY-FIRST CENTURIES

The article tells about the specifics of the main stages in the development of non-traditional in the last decades of the Soviet Union and in the independent Ukraine. Considered as the main component parts of the social structure of domestic neo-religious groups, occult and psychic impact on science and medicine.

Keywords: spirituality, the occult, parapsychology, yoga, neomysticism, alternative religion.

Надійшла до редакції 27.09.2012 р.